

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранник Д.Х. До питання про «інформаційний» стиль мови. *Мовознавство*. 1967. № 6. С. 6–10.
2. Билінська О.С. Політичний слоган в аспекті лінгвістичної генології: типологічні особливості. *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 189–195.
3. Володимир Зеленський: комік і президент, який встановив рекорд в українській політиці. *BBC News Україна* : вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48011053> (дата звернення 02.03.2021)
4. Гранадзер Г.Б. Політична реклама як засіб розвитку комунікативного дискурсу : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Київ, 2007. 29 с.
5. Знась І. Армія, мова і віра: про що говорив Порошенко у своєму зверненні до парламенту. *ZN.UA Politics*. 20.09.2018. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/armiya-mova-i-vira-pro-scho-govoriv-poroshenko-u-svoyemu-zvernenni-do-parlamentu-288960_.html (дата звернення 18.03.2021).
6. Ковалевська А.В. Структурна класифікація слоганів політичної реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. С. 124–126.
7. Мицик Ю.А., Бажан О.Г. Історія України з 2014 року до наших днів : посіб. для вступників до вищ. навч. закл. Ч. III. Київ : Вид. дім. «КМ Академія», 2003. 208 с.
8. Почепцов Г.Г. Символи в политической рекламе. Київ : Принт Сервис, 1997. 332 с.
9. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 17.03.2020 р. № 531-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення 10.03.2021)
11. Про рекламу : Закон України від 14.11.2019 р. № 293-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Семиженко А. Від Чорновола до Тимошенко: технології українських виборів у 12 історіях. *Інтернет-видання «Інсайдер»*. 15.08.2017. URL: <https://www.onovlenakraina.org/post/2017/08/31/-d0-92-d1-96-d0-b4-d0-a7-d0-be-d1-80-d0-bd-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-bb-d0-b0-d0-b4-d0-be-d> (дата звернення 13.03.2021)
13. Феофанов О.А. Реклама: новые технологии в России. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 384 с.
14. Ученова В.В., Старуш Н.В. История рекламы: детство и отрочество. Москва : Смысл, 1994. 136 с.
15. Щепка О.А. Особливості мовної організації слогана української політичної реклами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Том 30 (69) № 3. Ч. 1. С. 74–78. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/part_1/16.pdf.

УДК 811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.4>

ПОРІВНЯННЯ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОМУ СТИЛІ М.М. КОЦЮБІНСЬКОГО ЯК РОЗВИТОК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

COMPARISONS IN THE INDIVIDUAL AUTHOR'S STYLE OF M.M. KOTSIUBYNSKY AS THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL TRADITIONS

Марчук О.І.,

orcid.org/0000-0003-2540-3976

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*

Поглиблена розробка проблематики порівнянь в українській мові, зважаючи на складність, розмаїтість та фундаментальну вагомість їх для мови загалом і художнього мовлення зокрема, залишається нагальною потребою. Порівняння М.М. Коцюбинського більшою чи меншою мірою використані у багатьох роботах, присвячених компаративним конструкціям української мови, а дисертація Г.Я. Довженко на них ґрунтується. Але порівняльні конструкції М.М. Коцюбинського вимагають подальших студій самі по собі і водночас являють собою безцінну лабораторію для дослідження порівняльних конструкцій української мови.

Дослідженню категорії порівняння присвячено багато монографічних праць, зокрема М.І. Черемисіної, Н.А. Широкової, В.М. Огольцева. Різні аспекти порівнянь в українській мові стали предметом дисертаційних досліджень.

Спираючись передусім на уважне вивчення порівнянь в ідіостилі М.М. Коцюбинського, маємо на меті запропонувати розв'язання деяких теоретичних проблем українських компаративних конструкцій, а з оперттям на висунуті теоретичні засади якомога різнобічніше проаналізувати порівняння, ужиті в художніх творах М.М. Коцюбинського.

Порівняння як художній засіб мало надзвичайну притягальну силу для М.М. Коцюбинського у його індивідуально-авторському світобаченні, у його художньому мисленні. Саме порівняння з усіх художніх тропів та фігур мови письменник вибирав найчастіше, зокрема надаючи йому перевагу у зіставленні з метафорою, алегорією тощо. Досить часто М.М. Коцюбинський використовує прийом включення одного порівняння в друге.

Використовуючи найрізноманітніші компаративні структури, М.М. Коцюбинський вміє адекватно дібрати ті, що виявляються надоречнішими в такому тексті і в такій настроєвій ситуації, що володіє письменником і втілюється в тексті. Їх розмаїття, неочікувана різючість і впливовість засвідчують, що письменник не просто продовжив традицію вжитку порівнянь, а значно розвинув цю історико-культурну традицію. Порівняння стає могутнім організатором художньої тканини твору і виразником його концептуальної скерованості. М.М. Коцюбинський чи не найповніше пізнав глибину і безмежні спроможності порівняння, широко вводючи свої компаративні осягнення в художній текст.

Ключові слова: порівняння, компаративна конструкція, троп, індивідуально-авторський стиль, М.М. Коцюбинський.

In-depth elaboration of the issue of comparisons in the Ukrainian language, considering their complexity, diversity and fundamental importance for the language in general and artistic speech in particular, remains an urgent need. M.M. Kotsiubynsky's comparisons have been used to a greater or lesser extent in many works devoted to comparative constructions of the Ukrainian language, and G.Y. Dovzhenko's dissertation is based on them. But the comparative constructions of M.M. Kotsiubynsky themselves require further studies and at the same time constitute an invaluable laboratory for the study of comparative constructions of the Ukrainian language.

A number of monographs are devoted to the study of the category of comparison, in particular, works by M.I. Cheremisina, N.A. Shirokova, V.M. Ogoltseva. Various aspects of comparisons in the Ukrainian language have become the subject of dissertation researches.

Basing primarily on the careful study of comparisons in the M.M. Kotsiubynsky's idiostyle, we aim to propose solutions to some theoretical problems of Ukrainian comparative constructions, and, building on the raised theoretical principles, to analyze the comparisons used in the works of M.M. Kotsiubynsky as comprehensively as possible.

Comparison as one of the artistic means had an extraordinary appeal for M.M. Kotsiubynsky's individual worldview and his artistic thinking. Among all tropes and figures of speech the comparison was most often used by the writer, especially when compared to metaphor, allegory, etc. Quite often M.M. Kotsiubynsky used the technique of including one comparison into another.

Using a variety of comparative structures, M.M. Kotsiubynsky was able to select them adequately in accordance with the text and its mood. Their diversity, unexpected astonishment and influence testify that the writer did not simply continue the tradition of using comparisons, but significantly developed this historical and cultural tradition. Comparison has become a powerful organizer of the artistic texture of the work and the expression of its conceptual orientation. M.M. Kotsiubynsky almost exhaustively learned the depth and boundless possibilities of the comparison, widely introducing his comparative insights into the literary text.

Key words: comparison, comparative construction, trope, individual author's style, M.M. Kotsiubynsky.

Постановка проблеми. Поглиблена розробка проблематики порівнянь в українській мові, зважаючи на складність, розмаїтість та фундаментальну вагомість їх для мови загалом і художнього мовлення зокрема, залишається нагальною потребою. Порівняння М.М. Коцюбинського більшою чи меншою мірою використані у багатьох роботах, присвячених компаративним конструкціям української мови, а дисертація Г.Я. Довженко на них ґрунтується. Праця Г.Я. Довженко, насичена цікавим матеріалом, зосереджується навколо розмежування простого і складного речення із сполучниковими порівняльними конструкціями. При цьому проблема такого розмежування залишилася зрештою нерозв'язаною. Змістовні спостереження дослідниці, стосовні стилістичної ролі порівнянь у творах М.М. Коцюбинського, залишаються досить вибірковими, без необхідної в таких випадках фронтальності і надійної системності у її якісних та кількісних параметрах. Порівняння М.М. Коцюбинського, відверто кажучи, вимагають подальших студій самі по собі і водночас явля-

ють собою безцінну лабораторію для дослідження порівняльних конструкцій української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню категорії порівняння присвячено багато монографічних праць, зокрема М.І. Черемисіної, Н.А. Широкової, В.М. Огольцева. Синтаксичні моделі порівняння досліджували Р. Мразек, К.І. Ходова, О.Г. Руднев, М.І. Черемисіна, М.Ф. Палевська. Як стилістичний засіб порівняння розглядали П.А. Морозов, М.І. Плющ-Високопоясна, В.В. Образцова. Питанням стійких порівнянь займалися В.М. Огольцев, М.І. Черемисіна та ін. Реалізацію семантичного плану порівняльних конструкцій (на матеріалі творчості Дмитра Кешелі) як відображення етнокультурної специфіки індивідуально-авторської картини світу на основі національної, виявлення їх етнокультурного маркування, зв'язок із ментальністю, культурою, історією, способом життя народу та індивідуальними ментальними особливостями митця дослідила В.В. Красавіна [3].

Різні аспекти порівнянь в українській мові стали предметом дисертаційних досліджень Г.Я. Довженко, Л.В. Голоюх, М.С. Заборної, Н.П. Шаповалової, Л.В. Прокопчук, С.М. Рошко, Л.І. М'яснянкіної, А.П. Романченко, причому дослідження проводились переважно або виключно на матеріалі художньої літератури.

Постановка завдання. Спираючись передусім на уважне вивчення порівнянь в ідіостилі М.М. Коцюбинського, маємо на меті запропонувати розв'язання деяких теоретичних проблем українських компаративних конструкцій, а з опертям на висунуті теоретичні засади якомога різнобічніше проаналізувати порівняння, ужиті в художніх творах М.М. Коцюбинського. Для досягнення цієї нелегкої мети необхідно виконати такі завдання: 1) визначити форми, характер, мету й частотність поєднання різнотипних та однотипних порівнянь у межах близького контексту, переважно в межах одного речення, розрізняючи при цьому паралельний ужиток порівнянь та включення одного порівняння в друге; 2) спираючись на частотність ужитих М.М. Коцюбинським порівнянь, визначити прикмети ідіостилі компаративних конструкцій у мовленні М.М. Коцюбинського; 3) враховувати, що порівняння вибудовується не заради самого себе, а як компонент тексту, що воно є будівельним матеріалом художнього цілого.

Виклад основного матеріалу. Порівняннями переповнений увесь український фольклор – від замовлянь, може найдавнішого фольклорного жанру, до зовсім юних коломийок. У замовляннях вони прагматичні, налаштовані на конкретний результат: «*Сонечко ясне, красне, освіщаєш гори, долини, освіти моє личко, щоби моє личко було ясне-красне, як сонечко*» [6, с. 35]; «*Як ці береги не стрічаються, так щоб народжений молитвенний Іван не стрічався з хмільним вином*» [6, с. 127]; «*Як бояться лева й левиці ті звірі, так щоб боялись могого скоту*» [6, с. 144]. А в коломийках порівняння просто запальні, веселі, жартівливі: «*Коломия – не помия, Коломия місто. В Коломій кожна дівка, як пше-ничне тісто*». А скільки є усталених народних порівнянь, що перетворились на приказки! До речі, ранній М.М. Коцюбинський широко ними користувався, а пізній – пішов далі. Так само, не без впливу народних, порівняннями рясніють твори І.П. Котляревського та Т.Г. Шевченка, Івана Вишенського та Климентія Зинов'єва, «Слово о полку Ігоревім» і «Слово о законі і благодаті».

До цієї найусталенішої стилістичної фігури красного мовлення активно звертався

М.М. Коцюбинський, продовжуючи історико-культурну традицію її використання в українській літературі. Порівняння як художній засіб мало надзвичайну притягальну силу для М.М. Коцюбинського у його індивідуально-авторському світобаченні, у його художньому мисленні. Саме порівняння з усіх художніх тропів та фігур мови письменник вибирав найчастіше, зокрема надаючи йому перевагу у зіставленні з метафорою, алегорією тощо. У конспекті оповідання «На камені» [1, т. 2, с. 341–342], де, власне, окреслюється тільки головна сюжетна лінія, маємо тим не менш два порівняння, причому одне з них виділяється в окреме речення: 1) «*берег весь вкривається піною, як снігом*»; 2) «*Алі рішив оборонятися. Як молодий орел*». Є в конспекті й одна метафора: «*В селі всі дахи захрясли татарками. Сади Семіраміді*». Усі ці три образи в трансформованому вигляді реалізовано у творі і всі, що варто підкреслити, – як порівняння: 1) «*Місяць давно вже зійшов [...]; при світлі його берегова смуга біліла од піни, наче вкрита першим пухким снігом*» [1, т. 2, с. 148]; 2) «*Алі випростувався, уперся ногами в камінь, поклав руку на короткий ніж і чекав. Од його вродливого лиця, блідого й гордого, біла відвага молодого орла*» [1, т. 2, с. 156]; 3) «*Коли процесія вступила врешті в село, всі пласкі покрівлі вкрились барвними масами жінок і дітей і виглядали, як сади Семіраміді*» [1, т. 2, с. 156–157]. До порівняння з другим чудом світу письменник вдався тому, що гірське село становили «*татарські халупки, зложені з дикого каміння, з пласкими земляними покрівлями, одна на одній, як хатки з карт*» [1, т. 2, с. 147], і «*татарки... виглядали звідти, як купки квіток на грядках*» [1, т. 2, с. 145]. Тут, як бачимо, всупереч узвичаєнню метафора перетворилася на порівняння, а не навпаки. Для стилю М.М. Коцюбинського таке перетворення є типовим.

Про розмаїтість форм, буйство змісту, кількісну насиченість порівнянь можна судити хоч би з такого речення, що описує пожежу в плавнях і включає п'ять порівняльних конструкцій: «*Здавалося, розбурхане море вогню кипіло, ревло, бризкало вогняною піною, раз червоною, як грань, раз білою, як світло блискавки, і йшло сердитими хвилями на чорні безборонні плавні, що причаїлись і тремтиш у нічній пільмі*» [1, т. 2, с. 110].

Тут початкове «здавалося» увесь наступний опис безжальної стихії перетворює на розлоге порівняння, у складі якого раз у раз виривають свої порівняння, стосовні окремих деталей пожежі: 1) у словосполученні **море вогню** родо-

вий відмінок іменника **вогонь** є суб'єктом порівняння, об'єкт якого виражений керуючим іменником **море**; 2) той же суб'єкт далі набуває форми прикметника, що є епітетом до іменника – виразника об'єкта порівняння: **вогняною піною**; 3–4) безпосередньо за цією порівняльною конструкцією ідуть дві більш узвичаєні й фактично тотожні, що включають порівняльні звороти зі сполучником **як**: «раз червоною, як грань, раз білою, як світло блискавки»; це вже порівняння, можна сказати, третього ступеня, бо вони стосуються суб'єкта **піна**, який є об'єктом порівняння другого ступеня **вогняна піна**, а це останнє входить до складу загальної порівняльної картини, охопленої синсематичним словом **здавалося**; 5) завершує компаративну поліфонію цього речення орудний порівняльний **сердитими хвилями**, що теж є порівнянням третього ступеня, бо то **море вогню**, порівняння другого ступеня, **йшло сердитими хвилями**.

Приєм включення одного порівняння в друге М.М. Коцюбинський використовує досить часто [4, с. 92], пор.: «а круг них уже **їжився** височенний, цупкий, жовтий комиш, **немов сунувся разом із ними, як зачарований**» [1, т. 2, с. 115]. Тут маємо у середній ланці перетворення об'єкта порівняння на суб'єкт: **їжився** (суб'єкт) – **немов сунувся** (об'єкт), **сунувся** (суб'єкт) – **як зачарований** (об'єкт). Пор. також: «Соломіне вухо ловить уже далекий лускіт сухого комишу, невіразне гудіння, **наче звір-велет трощить щось, жвакає і важко сопить**» [1, т. 2, с. 120]. Усе те, що ловить Соломіне вухо (суб'єкт), справляє враження, **наче звір-велет трощить щось, жвакає і важко сопить** (об'єкт). Це – порівняння першого ступеня. А в нім – порівняння другого ступеня: **звір** (суб'єкт) – **велет** (об'єкт). Тут порівняння-прикладка є компонентом ширшого порівняння, вираженого порівняльним реченням. Щось подібне маємо в тексті «... ідуть заробітчани. **Ідуть та ідуть, чорні, похилені, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі**» [1, т. 3, с. 70]. Тут порівняльна прикладка **каліки** означає лексему **журавлі** (каліки тому, що ідуть, а не летять), а остання є прикладкою до слова **заробітчани**, запроваджуюваною порівняльним сполучником **немов**. Аналогічна структура, тільки з іншим сполучником: «**Купи чорних сосон, мов сестри-черниці, побожно схилившись, слухають святі слова**» [1, т. 2, с. 183]. Порівняльний зворот **мов сестри-черниці** слугує порівняльною прикладкою до групи підмета **купи чорних сосон**, а вже в межах такого звороту лексема **сестри** є усталеною, традиційною порівняльною прикладкою до слова

черниці. Ця прикладка **сестри**, додамо, набуває в новелі «У грішний світ» ключового, символічного значення.

Відзначене повторення формально тотожних порівняльних зворотів теж майстерно реалізується письменником. Порівняльні звороти з тотожним сполучником створюють мелодику думки і дозволяють ширше, глибше описати ту ж дію чи явище: «вона доглядала його, **як рідна мати, була вірна, як товариш**» [1, т. 2, с. 122], «Вони налітали одно на одного, **бились грудьми, як роз'юшені півні, кусались і дряпались, як коти, ричали зі злості**» [1, т. 2, с. 129]. Особлива семантична близькість повторюваних зворотів може призводити до тотожності не лише сполучників, а й самих об'єктів порівняння: «Він бачив їх (очі Фатьми – О.М.) **скрізь: і в прозорій, як скло, та як скло дзвінкій хвилі, і на гарячому, блискучому на сонці камені**» [1, т. 2, с. 150]; «згадки життя займаються, **як іскри, і гаснуть, попеліють, як іскри**» [1, т. 2, с. 142].

Таку структуру має й ключове порівняння повісті «Fata morgana», одне з фінальних у творі: «Пестила мрію про землю, а земля встала проти неї (Маланки – О.М.), **ворожа, жорстока, збунтувалась і втекла з рук. Як марево, поманила і, як марево, щезла**» [1, т. 3, с. 142]. Цей повторюваний порівняльний зворот розшифровує зміст назви твору і для посилення своєї вагомості виділяється в окреме речення. Парцеляція компаративних конструкцій, зумовлена виключно їх функційним навантаженням і аж ніяк не розміром чи структурою, є досить часто вживаним прийомом М.М. Коцюбинського.

Пор. ще в предикативній функції: «Вони (волошки – О.М.) **хотіли бути як небо і стали як небо**» [1, т. 2, с. 303]. З метою художньої когезії М.М. Коцюбинський вибудовує й дистантні повторення порівняльних зворотів. Пор.: «Сонце **котиться вниз і розганяє хмари. Вже вони залягли на виднокрузі, як розбійники по ровах, – і не знаєш, що буде далі, як сонце щезне**» [1, т. 3, с. 8]. А далі, з проміжком у 20 речень: «Хмари **залягли на крайнебі, як розбійники по ровах, але ми дивимось не на них, а на блакитне**» [1, т. 3, с. 9]. У разі дистантного повторення порівняльного звороту сполучник може бути заступлений іншим: «а над ним **стоїть мінарет, як білий привид**» [1, т. 2, с. 200], «здіймався мінарет, **мов білий привид**» [1, т. 2, с. 201].

І взагалі повторене порівняння може істотно трансформуватись, пор.: «В **кутку підпирав стіни високий Семен Мажуга, з запалими грудьми та довгорукий, весь як складаний ножик**» [1,

т. 3, с. 83], а далі: «*довгорукий Мажуга, на знак повної згоди, складався і розкладався, неначе ніжик*» [1, т. 3, с. 83]. А з'явившись утретє, це уподобане письменником порівняння повністю повторює свою первинну форму: «*Мажуга накрив плечі мішком і ходить селом. Згинається і розгинається, як складаний ніжик*» [1, т. 3, с. 93]. Синонімічної трансформації тут зазнає суб'єкт порівняння. А з'явившись востаннє, у четвертий раз, це порівняння трансформується вже не формою, а змістом, набуваючи трагедійного значення. Зігнувся Семен Мажуга, і вже йому ніколи не розігнутись: «*Олекса Безик догнав Семена і вдарив ззаду колом. Високе тіло зігнулось удвоє, як складаний ніжик, і повалилось на землю*» [1, т. 3, с. 137]. Це уподобане письменником порівняння стає найпомітнішою прикметою Мажуги і фігурує вже в чорновому спискові персонажів твору: «*Семен Мажуга, з запалими грудьми, довгорукий, складаний, як ніжик*» [1, т. 3, с. 312].

Повторені порівняння створюють особливий трагедійний і водночас ліричний настрій оповідання «Що записано в книгу життя». Спочатку, коли стара баба мусила злізти з печі й примоститись на долівці під мисником і коли через той погляд знизу «*все виросло зразу*», виросли й «*синові чоботи, старі, намерзлі, важкі, як гори*» [1, т. 3, с. 143]. Згодом «*дрімота сплітає дійсність зі снами, уривки казок, отченаша і синові чоботи, важкі, як гори, що лишають по собі мокрі сліди*» [1, т. 3, с. 144]. Сприймає баба вже не обличчя, а ноги.

Ще глибше впадає в душу повтор порівняння, коли баба просить смерті, просить сина відвезти її в зимовий гай і там залишити. Вона говорить: «*У гаю чисто і біло... дерева, як свічі у церкві...*» [1, т. 3, с. 147]. А коли відвіз-таки, то «*Хотів розказати ціле життя, всі свої кривди, отут, серед тиші, де дерева стояли, як свічі у церкві*» [1, т. 3, с. 151]. Одне повторене порівняння звучить таким могутнім акордом саме завдяки факту повторення.

У «Тінях забутих предків» маємо повторення не лише порівняльного звороту, а і його контексту, що являє собою опис суб'єкта порівняння: «*Треться вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють пухнаті хребти, як дрібні в озері хвилі, і драгліє отара*» [1, т. 3, с. 193]. А з проміжком у 74 речення: «*Треться вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють хребти, як в озері хвильки*» [1, т. 3, с. 194]. Це повторення поетично засвідчує постійність й усталеність вівчарського побуту на полонині. Отара повсякчас драгліє, хвилює своєю вовною, творить **дрібні хвилі** (у другому звороті – скорочено: **хвильки**), але вівчар не може стати, як

драглі – мусить бути мудрим і твердим. Отже, так чи так повторене порівняння або його компонент має у М.М. Коцюбинського значне інформаційне, а ще більше експресивне наповнення.

Разюче порівняння, повторене в оповіданні «Лист», де письменник гостро засуджує передсвяткове «убійство» тварин, засвідчує і необмежені можливості семантичного розширення та посилення порівняльного звороту і могутню художню силу цього прийому. Пор.:1) «*Зі смертельним жахом, ще безшерсте, як гола дитина, металось порося по подвір'ю, і з-під ножа, що стирчав йому в грудях, збігала вздовж ніжки кров*» [1, т. 3, с. 231], 2) «*Справлене, чисте, як гола дитинка, що захлиснулась у купелі, воно підігнуло під себе зламани ніжки і міцно замкнуло зубами свої болі і жах*» [1, т. 3, с. 232]. Порівняння **поросяти з голою дитиною** (у повторному вжитку ніжно – **дитинкою**) змінює свою підставу. У першому випадку така підстава досить нейтральна – **безшерсте**, у другому стає трагічною – **мертве**, що виражається підрядним реченням, включеним у склад порівняльного звороту: **що захлиснулась у купелі**.

У контактних же порівняльних зворотах різні сполучники сигналізують про якусь розбіжність, різноаспектність. Так, різні сполучники вказують на нетотожні дії або стани, темпоральне, причинно-наслідкове чи інше розмежування: «*Старі слова говорить Гудзь, а вони крають сьогодні, як нагострений ніж, наче більма з очей стинаять*» [1, т. 3, с. 95], «*Була дівка, як огірочок, а стала, немов черниця*» [1, т. 3, с. 71], «*Далеко за річкою блиснуло щось, немов із неба вогонь упав на землю і спалахнув, мов свічка*» [1, т. 2, с. 105]. Розбіжність сполучників використовується письменником також для позначення різноскерованості, нетотожності синтаксичних зв'язків порівняльних конструкцій. Так, у реченні «*І знову сунулись чорні мужчини й тихі жінки, наче черниці, немов гості похоронні йшли комусь віддавати останній привіт*» [1, т. 3, с. 275] сполучники **наче** та **немов** розрізняють порівняльний зворот **наче черниці**, що стосується тільки суб'єкта **тихі жінки**, та порівняльне речення, що слідує за названим зворотом і стосується як суб'єкта порівняння усього попереднього тексту речення від самого його початку до зазначеного порівняльного звороту включно (детермінантна позиція).

Різні сполучники стають також засобом контрастного зображення, пор. «*Йшли кудись сосни, ряди високих пнів. На вершинах, жовтих, як ананаси, лежали чорні корони, мов воло-*

хаті папаху» [1, т. 2, с. 286]. Контраст кольорів та форм акцентується розбіжністю сполучників **як** та **мов**. Характерно, що в чорновому начерку обидва ці порівняльні звороти мали у письменника сполучник **як** [1, т. 2, с. 375]. Додамо, що поєднання цих сполучників в одному тексті належать до узвичаєних, якщо не улюблених прийомів М.М. Коцюбинського: «Я чую, як чуже існування входить в моє, **мов** повітря крізь вікна і двері, **як** води притоків у річку» [1, т. 2, с. 297], «Чого ж я чіпляюсь до неї, **мов** реп'ях до подолку спідниці, і так само, **як** він, волочусь по землі у поросі і бруді» [1, т. 3, с. 29]. Втім за потреби посилення гіпотетичності, ірреальності сполучник **як** виступає в парі з іншими сполучниками, що мають більш акцентовану модальність: «Ось порожня столова, **як** соснова труна, а білий стіл серед неї – **неначе** мрець» [1, т. 3, с. 33].

Стосуючись того ж суб'єкта, порівняльні звороти можуть творити цілий порівняльний потік, ідучи один за одним, різнобічно характеризуючи суб'єкт й обов'язково маючи в цьому разі тотожну структуру: «Туга, здорова, чиста – вона (Гафійка – О.М.) світилась на сонці, **як** добра рілля, **як** повний колос» [1, т. 3, с. 80], «І чом не живу я, вища істота, **як** те мертве небо, **як** нежива земля, **як** вода, **як** рослина?» [1, т. 2, с. 178]. Але якщо порівняльні звороти, стосуючись того ж суб'єкта, характеризують його по-різному, неоднаково, то і сполучники письменника воліє дібрати різні. Пор. характерний приклад, у якому різноплановість порівняльних зворотів спеціально відзначається сполучником **або**: «душа ставала прозорою, **мов** вода річки, на дні якої бачили каміння, **або** **як** скло, що дзвенить від кожного руху» [1, т. 2, с. 192].

До речі, цей приклад добре ілюструє одну істотну структурну прикмету порівняльних зворотів. Від кожного з них залежить підрядне речення, що деталізує, розгортає сенс цих порівняльних зворотів. Але ця обставина аж ніяк не впливає на

статус порівняльних зворотів як таких. Обидва входять до складу головного речення, є його предикативними компонентами, а вже при них з'являються інші синтаксичні структури – підрядні речення. Отже, існують і такі порівняльні звороти, що мають при собі підрядне речення, і це не заважає їм бути порівняльним зворотом, не перетворює їх на порівняльні речення.

Пор. ще: «Чи я ж не беріг його, **мов** рідного батька, **як** власну дитину, не поїв, не годував, не жалував» [1, т. 2, с. 222]. Стосуючись одного суб'єкта, тут два порівняльні звороти не мають формального розмежування, як у попередньому випадку (**або**), але мають розмежування семантичне – стосунок до батька і стосунок до сина (та ще в мусульманському світі!). Тому це розмежування теж закріплюється різними сполучниками – тим же «джентельменським набором» **мов** і **як**. Каскад порівняльних зворотів до одного суб'єкта маємо в реченні «Звістку приймали **як** сподіване щось, **як** щось неминуче, **мов** по хоробі смерть» [1, т. 3, с. 131]. Два перші звороти тут долучаються стандартним **як**, а третій, останній, з незворотно фінальним висновком – іншим сполучником, традиційно парним до **як** сполучником **мов**, що посилює, підкреслює трагізм цього різючого порівняння.

Висновки. Використовуючи найрізноманітніші компаративні структури, М.М. Коцюбинський вмів адекватно дібрати ті, що виявляються найдоречнішими в такому тексті і в такій настроєвій ситуації, що володіє письменником і втілюється в тексті. Їх розмаїття, неочікувана різючість і впливовість засвідчують, що письменник не просто продовжив традицію вжитку порівнянь, а значно розвинув цю історико-культурну традицію. Порівняння стає могутнім організатором художньої тканини твору і виразником його концептуальної скерованості. М.М. Коцюбинський чи не найповніше пізнав глибину і безмежні спроможності порівняння, широко вводячи свої компаративні осягнення в художній текст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коцюбинський М.М. Твори: в 7 т. Київ : Наукова думка, 1973–1975. Т. 1–7.
2. Карпенко Ю.О. Методичні вказівки до курсу «Народознавство». Ч. 1. Український етногенез та глотогенез. Одеса, 1994. 27 с.
3. Красавіна В.В. Етномаркери в порівняльних конструкціях у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родоки». *Література та культура Полісся. Серія: Філологічні науки*. 2018. Вип. 93. С. 180–187.
4. Марчук О.І. Структура порівняльних конструкцій у мові М.М. Коцюбинського. *Щорічні записки з українського мовознавства*. Одеса : ОДУ, 1996. Вип. 3. С. 90–92.
5. Найда А.М. Варіантні форми стійких народних порівнянь. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. Вип. 15. С. 84–92.
6. Українські замовляння / Упор. М.Н. Москаленко. Автор передмови та коментаря М.О. Новикова. Київ, 1993. 309 с.
7. Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь. *Прапор*. 1988. № 4. С. 165–174.